

KASTRATIONEN Et svar til Rolf Reitan

Birgitte Diderichsen

Reitans bemærkninger (Reitan, 1992) til min artikel »Det ubevidste og symptomernes sprog« i *Psyke & Logos* (1992, nr. 1) giver mig anledning til at rette op på de uklarheder i artiklen, som den manglende inddragelse af kastrationens rolle ganske rigtigt giver anledning til. Såvidt jeg nu kan gennemskue dette »*symptom*« hos mig selv, fremkommer det vist som en følge af, at jeg har ladet mig forføre af det, som var min hovedinteresse i artiklen; nemlig psykosen - her er der jo netop hverken et struktureret jeg eller en kastration.

Jeg skal først tage problemet op i forhold til jeg'et og senere komme til sproget. Den grundlæggende spaltning i det psykiske er den spaltning mellem det ubevidste og jeg'et, som urfortrængningen giver anledning til. Det kan vi ikke blive uenige om. Den dualitet mellem det imaginære og det symbolske, som jeg i min artikel omtaler som noget grundlæggende for subjektet, har netop at gøre med kastrationen. Det kommer jeg tilbage til. I første omgang tror jeg, at det vil tjene sagen bedst, at jeg gør nærmere rede for min opfattelse af jeg'et, da det er her uklarheden synes at opstå.

Jeg forstår det psykoanalytiske jeg i tæt overensstemmelse med Laplanches analyse i *Vie et mort en psychanalyse* (1970). Jeg'et opstår som en dannelse efter model af iagttagelsen af det andet objekt, det får sin gestalt i overensstemmelse med iagttagelsen af og erindringer om dette andet objekt. Set således er jeg'et et objekt. I og med at denne gestalt overtages, sker der en omfordeling af den psykiske energi i systemet således, at noget hører med til denne gestalt og andet udelukkes og danner det ubevidste. Det er denne proces, der betegnes *urfortrængningen*. Som bekendt er urfortrængningens eneste mekanisme modbesætningen (Freud, 1915), hvilket stemmer overens med, at jeg'et netop iflg. Laplanche må forstås som en struktur, der har en hæmmende funktion i forhold til de libidinøse energier. Jeg'et sikrer, at mængden af »realitet« i systemet begrænses. Med »realitet« menes her det, der er realitet for individet (iagttaget og/eller hallucineret) og ikke en ydre indiskutabel realitet. I varetagelsen af disse regulerende funktioner agerer jeg'et som et subjekt. Det psykoanalytiske jeg er altså ikke et afgrænset autonomt jeg, der står over for en ydre realitet - realiteten. Det er her visse udgaver af egopsykologien tager fejl, hvorved jeg'et bliver noget ganske andet end det Freud havde tænkt med det.

Faktisk forudsætter en korrekt forståelse af Freuds fortrængningsbegreb denne indsigt i jeg'ets dannelse. Fortrængningen foregår inden for jeg-

gestalten og er en jegfunktion, som knytter sig tæt til den måde, jeg'et er dannet på; fortrængningen er en del af jeg'ets regulerende funktion (på et mere avanceret niveau end urfortrængningen).

Set i et udviklingsperspektiv dannes det første psykiske jeg som resultat af den primære narcissisme, dvs. den samling af kroppen, som sker ved overgangen fra (psykotisk) fragmenteret krop til narcissismens polariserede jeg-omverdens relation («dyaden»). I narcissismen rendyrkes jeg'et som et »lystjæg«, som er et arkaisk idealjæg (det infantile storhedsvanvid). Den næste overgang i jeg'ets udvikling sker netop som følge af kastrationen og indebærer idealjæg'ets fortrængning, hvorefter *jeg-idealet* kan etableres, mens idealjæg'et mere skjult spøger i det ubevidste (jvf. Villemoes, 1991). Jeg forstår således ikke jeg'et som noget, der fra begyndelsen er markeret af den symbolske kastration.

Kastrationen/symboliseringen og sprogliggørelsen (den symbolske sprogerhvervelse) er tæt forbundne psykisk strukturerende processer. Det er den overgang, som kastrationen markerer, der vækker (videns)begæret, idet spørgsmålet om egen position i en symboliseret verden (en verden af mening og regler) rejser sig, m.a.o. en ødipal identifikation. Det er denne overgang, jeg i min artikel forsøger at illustrere med eksemplet fra det 2 årige barn Adam, som ser et skilt med teksten SLAGTER og genkender bogstav A som symbol for ham selv, hvorefter han spørger »Hvorfor står Adam midt i den slagter?« Eksemplet viser sammenfaldet mellem sprogliggørelsen og symbolsk identifikation af sig selv, men viser netop *denne overgangs begyndelse*. Der er stadig spor af det infantile storhedsvanvid - A er Adam og kun Adam. Den store Anden er tydeligvis ikke på plads, kastrationen er ikke fuldført. Med Lacan ville man sige, at den afgørende signifiant ikke er på plads; nemlig Fadernavnet/Loven, som er forudsætning for, at sproget fungerer. Hos det 2 årige barn fungerer sproget og dog fungerer det ikke helt. Dette vil jeg i det følgende belyse nærmere ud fra psykopatologien.

Som jeg har udtrykt det i min artikel, så er dualiteten mellem det imaginære og det symbolske afgørende for, hvordan subjektet, som fungerer i det ubevidste, gør sig gældende. Jeg kunne også have sagt dualiteten mellem narcissismen og ødipuskomplekset/kastrationen. Den personlighedsforstyrredes patologi er fikseret i narcissismen, og ødipuskomplekset er følgelig mærket heraf. Et eksempel er den narcissistiske patient, som fantaserer om, at hans kønsorganer falder af. Der er her tale om et mere fundamentalt identitetstab og ikke en egentlig kastration - det er ikke kampen med »den anden mand«/Faderen, som resulterer i kastrationen, men derimod en passiv position, som indebærer kønnets bortfald. Hos ovennævnte patient kom hans problem endvidere til udtryk i en afsky for kropslig berøring, som gik langt tilbage i barndommen, forbundet med en angst for omklamring. Der er meget, der tyder på, at den personlighedsforstyrredes »kastration« har at gøre med »den kastrerende moder«, og at den symbolske kastration (*Fadernavnet*) som en følge heraf ikke kan

gennemleves på normal vis.

Men den personlighedsforstyrrede taler ikke desto mindre, som Rolf Reitan ganske rigtigt gør opmærksom på. Talen er imidlertid mærket af »den kastreende moder«. Sproget fungerer, idet der tales, men det fungerer ikke som et sprog, der er symbolsk forankret i et subjekt. Talen er sat udenfor på samme måde som Narcissus afviste Ekko - lyden kastes tilbage; men der gives intet svar. I klinikken kan vi iagttage det deri, at talen antager karakter af tillærte replikker, som erstatter en autonom sprogbrug; i terapien fortæller patienten om uendelige indre dialoger, som han fører med sig selv omkring hvordan han skal være. Ofte kan der i disse dialoger ikke skelnes klart mellem, hvad der er ham selv og hvad der er arkaiske forældreimagøer. Af og til optræder forældrestemmen som replikker fra fortiden, som patienten hører i sit indre. Disse indre dialoger viser ingen klar 1., 2., 3. person struktur, men en konfusion omkring 1.-2. person dimensionen, som mere eller mindre udsletter 3. person dimensionen. Der er intet begær, som rækker ud over 1.-2. person polariteten, barn-forælder, jeg-omverden. Der er ikke noget *derude* i omverdenen, som vækker den narcissistiske persons lyst til at finde ud af det, tematisere det. Han er i en vis forstand spærret inde i sig selv.

Den symbolske kastration er opdagelsen af og accepten af jeg'ets ufuldkommenhed, opgivelsen af storhedsvanviddet - og dets bagside: den paranoide relation til den anden person. Fornægtes kastrationen, fastholdes storhedsvanviddet og vi har psykosen. Men kastrationen er også det, der åbner for et vidensbegær, og her har vi den dybere begrundelse for, at psykotikeren ikke er videbegærlig (det er det, der har givet anledning til den opfattelse, at psykotiske patienter ikke etablerer nogen overføring i terapien). I og med, at den symbolske kastration ikke finder sted hos den psykotiske, falder sprogstrukturen sammen, som jeg har redegjort for det i artiklen (Diderichsen, 1992). Dette sker, fordi Fadernavnet er garant for sproget, det er adgangstegnet til intersubjektiviteten. Er Fadernavnet ikke på plads, kan vi lige så godt have vores forankring i slagterens skilt som i den menneskelige intersubjektivitet (jvf. eksemplet med det 2 årige barn ovenfor). En anden - og hermed sammenhængende konsekvens - er at sproget ikke er struktureret, dvs. at personlige pronominer ikke fungerer. Hos den psykotiske er dette øjnefaldende og ikke blot tilstede i de diskrete udgaver, som jeg ovenfor har skitseret hos de personlighedsforstyrrede patienter.

Når Fadernavnet har denne afgørende funktion i psyken har det ikke med biologiske forældre-relationer at gøre, men med symbolske relationer. Faderen er navnet på *den eller det udenfor*, som bryder mor-barn symbiosens biologisk-psykologiske samhörighed. Fadernavnet er »ikke-mor«, det *andet*. Moderen bliver først »mor« i symbolsk sproglig forstand, når der er noget, som ikke er »mor«, noget der overbestemmer mor-barn forholdet. Fadernavnet repræsenterer en dimension af mening og forståelse - derfor vækkes videbegær og søgen (meningen med livet, idealjag'et i

moden udgave).

Det har været vigtigst for mig i første omgang at svare på denne del af Rolf Reitans kritik, da det gælder afklaringen af uklart formulerede passager i min artikel. Problemet om de mulige identificeringer på forskellige niveauer af psykisk strukturering vil jeg tage op i en anden sammenhæng, da det er et tema, som artiklen kun løseligt skitserer, og som for mig er et arbejde i sin første afsøgende fase.

REFERENCER

- DIDERICHSEN, B. (1992). Det ubevidste og symptomernes sprog. *Psyke & Logos*, 13,1, 135-152.
- FREUD, S. (1915d). Fortrængningen. *Metapsykologi 1*. Hans Reitzel, 1975.
- LAPLANCHE, J. (1970). Her den tyske udgave: *Leben und Tod in der Psychoanalyse*. Walter-Verlag, 1975.
- REITAN, R. (1992). Om »det ubevidste« i Danmark. *Psyke & Logos*, 13,2, 472-496.
- VILLEMOS, P. (1989/1991). *Hur jaget struktureres. Om jagtstrukturerende psykoterapi*. Psykoterapienheten i Härnösand.